

ŻYCZLIWOŚĆ DLA ŚWIATA ZWIERZĘCEGO W ROZWOJU LUDZKOŚCI.

Człowiek stawszy się ze wszystkich tworów na kuli ziemskiej najpotężniejszym, zawdzięcza to rozwojowi swojego umysłu, co dokonywało się w najściślejszej łączności z rozwojem życia społecznego. Człowiek osiągnął stanowcze zwycięstwo w walce o byt, równocześnie atoli starcia ze swoimi bliźnimi załagodził a nadzieje jeszcze szerszego opanowania sił przyrody przezeń wiążą się z nadziejami usunięcia resztek dawnej brutalnej walki o zachowanie egzystencji — wojen, wyzysku kapitalistycznego i t. d. Doskonalcę jednak etykę wobec swoich współbraci, człowiek musi coraz łagodniej postępować i ze zwierzętami, z których najwyższe tyle cech podobieństwa z nim wykazują, — nie zabijając ich bez nieuniknionej konieczności i o ile możności oszczędzając im cierpienie. Widzi on w miarę wzrostu wiedzy, ile nici łączy go ze światem zwierzęcym, i przez to uczy się owładać nim i rozumnie i ze sercem. Życie na najwyższym swoim szczeblu — w człowieku dochodzi do takiego bogactwa, że stać go i na szczodrość, — popieranie innych form życia. Sympatyę wobec zwierząt odczuwał człowiek oddawna. Poszczególne klany u ludów pierwotnych wywodzą się od pewnego zwierzęcia, którego też używają jako godła opiekuńcze — totem (Tylor: *Cywilizacja pierwotna*, Lange: *Wierzenia ludów pierw.*). Mieszkańcy Borneo uważają orangutana za człowieka (orang = człowiek, utan = leśny). Sądzą nawet, że orangutan włada ich językiem a tylko udaje nierozumiejącego, aby go nie zmuszono do pracy (H. Klaatsch: *Ursprung u. Entwicklung d. Menschen-geschlechtes*). Ogólnie znanem jest, że w odległej starożytności nie wahano się składać zwierzętom czci boskiej, lub bogom postać zwierzęcom nadawać, jak to klasycznie na Egipcie widzimy. Było to jednak objawem powszechnym. I Hellada wykazuje ślady tych kultów. Z tem jeszcze nie wchodzimy w zajęcie etycznego stanowiska wobec zwierząt jako takich. Ono rozwinęło się znacznie później. W każdym razie zasadniczym tłem dla niego była świadomość, że pomiędzy zwierzęciem a człowiekiem nie zachodzi bezwzględna różnica, co zresztą podziela i współczesna nauka. Podobnie wiele innych trafnych spostrzeżeń starożytności zostało z biegiem dziejów zatraczone i dopiero w ostatnich wiekach na nowo podniesione. Przejście od najdawniejszego — fetyszystycznego ujęcia problemu — do etycznego przedstawia najstarsza ze wszystkich żywych religii — brahmanizm. Zasada metempsychozy, wędrówki dusz przez najrozmaitsze ciała, znana u bardzo licznych ludów, tworzyła tutaj poczucie ścisłego związku między wszystkim, co żyje. Obowiązek litości nad zwierzętami został na wielu miejscach wypowiedziany i świętymi przykładami poparty. Równocześnie utrzymywał się i kult niektórych zwierząt. Rażącym jest, że zabicie świętej krowy uchodziło za większy występki, niż morderstwo bramina nawet; że położenie najniższych warstw społecznych — Sudrów, Parjasów, Czandalów było gorsze, niż chronionych zwierząt; należy jednak pamiętać, że na

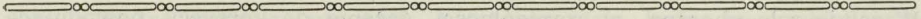

brahmanizm jak i na inne religie nie można patrzeć, jako na coś jednolitego i zupełnie konsekwentnego. Obok wspomnianych nadużyć spotykamy tam np. zasadę miłości nieprzyjaciół — wcześniej nie tylko od chrystyanizmu, ale i od buddyzmu.

Buddyzm dopiero stawia kwestyę zwierzęcą na czysto etycznych podstawach. Nie widzi on już w zwierzętach żadnych przedmiotów kultu, ale istoty nam podobne, w wir koła wszechświata porwane, podległe chorobie, starości i śmierci, zasługujące na nasze współczucie. Dziewiątym z 10-ciu obowiązków buddyzmu jest powszechne miłosierdzie. Buddyzm posuwa się nawet tak daleko, że zakazuje zabijać jakąkolwiek żywą istotę. Z „Pięciu obowiązujących ślubów“, które przez wszystkich przy każdej ofierze kwiatów są recytowane, pierwszy brzmi: „Przyjmuję zakaz krzywdzenia albo zabijania jakiegokolwiek istoty“. Król indyjski Aśoka, który na 300 lat przed Chr. ogłosił w swoim państewku tolerancyę, w edyktach na kamiennych słupach rytych obok wybitnie humanitarnych i dążących do polepszenia bytu ludności zarządzeń, nie zapomina i o zwierzętach. Dbał, aby ich nie przeciążano pracą, zakładał szpitale dla nich. Toteż z zupełną słusnością powiada o sobie: „Obficie zaopatrywałem wszystkie istoty, ludzi i zwierzęta każdego gatunku aż do starań, ażeby im wodę do picia zapewnić“ (Senart, *Les Inscriptions de Piyadan*).

Oprócz buddyzmu bardzo przychylnie usposobiony dla zwierząt był zaratustryanizm, choć założenia jego nie były tak podniosłe, jak pierwszego. Dzielił on zwierzęta na szkodliwe — twory Arymana, które należy tępić, i pożyteczne — twory Ormuzda, które właśnie otacza wzorową opieką. Wszakże zwierzęta nieraz broniły Zaratustrę a nawet życie mu ocaliły, gdy jako niemowlę wyrzucony przez demony wilkom na pożarcie, został wzięty przez silnego byka w opiekę a litościwe krowy karmiły go mlekiem (Reiner: *Zaratustra*). Według Awesty dusza jednego wołu okrutnie zamęczonego, stanąwszy przed Ormuzdem, błaga go we wzruszających słowach o udzielenie ochrony zwierzętom przed znęcaniami się. Bóg daje Zaratustrze szereg przepisów w tym względzie i to wcale szczegółowych. Dość wspomnieć, że zabraniają one między innymi stawiać psu zbyt gorących potraw, albo dawać ostrych kości, albo nawet straszyć go... Zaratustryanizm usuwa też ostatecznie ofiary krwawe — w przeciwieństwie do brahmanizmu, gdzie dopiero późniejsza filozofia Vedanty zaznacza pewną reakcyę na to. Inne religie starożytne nie były już tak wysoce życzliwe dla zwierząt. — Hebrejczycy nie uznawali wprawdzie zasadniczego przeciwieństwa między życiem człowieka a zwierzęcia i przekazali nam w Piśmie św. garść napomnień do litości nad stworzeniami, atoli grała ona u nich rolę całkiem podrzędną. Coś podobnego dałoby się powiedzieć i o Grecyi. Tylko niektórzy filozofowie wznosili się pod tym względem nad poziom, np. Pytagoras (540—500), który sprzeciwiał się krwawym ofiarom. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj Empedokles (o stulecie późniejszy) twórca teoryi o 4 żywiołach, bardzo gorliwy obrońca zwierząt. — Chyba jednak zawsze i wszędzie — a w chrześcijaństwie w każdym razie — łągodność wobec zwierząt i opieka nad nimi uchodziła za zbożny czyn. Atoli i wielu przeciwnicy chrześcijaństwa

bieżącej epoki są na tym terenie w zupełnej zgodzie z prawdziwie religijnymi ludźmi. Wystarczy powołać się na tak odmienne typy, jak Voltaire, Shelley, Schopenhauer, D. Fr. Strauss, z żyjących E. Heckel. Słynny indywidualista Amerykanin Ralf Waldo Emerson pisze w Essays, że świętoszkowi, który zbiera składki na nawracanie murzynów, należy odpowiedzieć, że naprzód powinno się spełnić swój obowiązek względem żony swojej i dzieci swoich i drwała swojego i psa swojego. Ostatnie zdobycze naukowe, jak teoria descendencyi, stanowią nowe bodźce do przyjaznego zajęcia się zwierzętami. Człowiek współczesny przestał się uważać za coś całkiem wyjątkowego w świecie, przeciwstawiającego się wszelkim innym tworum. Życzliwość jego nie ogranicza się do solidarności ludzkiej, lecz przelewa się na całą przyrodę z jej wszystkimi dziećmi. Z tego punktu widzenia obrona zwierząt nie jest już czemś dodatkowym, ale integralną częścią światopoglądu. M. L.

SPIS TREŚCI

<p>Wstęp ..... 1</p> <p>1. O zwierzętach ..... 2</p> <p>2. O człowieku ..... 3</p> <p>3. O przyrodzie ..... 4</p> <p>4. O moralności ..... 5</p> <p>5. O religii ..... 6</p> <p>6. O sztuce ..... 7</p> <p>7. O filozofii ..... 8</p> <p>8. O literaturze ..... 9</p> <p>9. O nauce ..... 10</p> <p>10. O polityce ..... 11</p> <p>11. O ekonomii ..... 12</p> <p>12. O prawnictwie ..... 13</p> <p>13. O medycynie ..... 14</p> <p>14. O pedagogice ..... 15</p> <p>15. O socjologii ..... 16</p> <p>16. O psychologii ..... 17</p> <p>17. O fizjologii ..... 18</p> <p>18. O anatomii ..... 19</p> <p>19. O zoologii ..... 20</p> <p>20. O botanice ..... 21</p> <p>21. O mineralogii ..... 22</p> <p>22. O geologii ..... 23</p> <p>23. O astronomii ..... 24</p> <p>24. O fizyce ..... 25</p> <p>25. O chemii ..... 26</p> <p>26. O matematyce ..... 27</p> <p>27. O logice ..... 28</p> <p>28. O metafizyce ..... 29</p> <p>29. O teologii ..... 30</p> <p>30. O historii ..... 31</p> <p>31. O geografii ..... 32</p> <p>32. O etnologii ..... 33</p> <p>33. O antropologii ..... 34</p> <p>34. O paleontologii ..... 35</p> <p>35. O archeologii ..... 36</p> <p>36. O numizmatyce ..... 37</p> <p>37. O filologii ..... 38</p> <p>38. O literaturoznawstwie ..... 39</p> <p>39. O folklorystyce ..... 40</p> <p>40. O etnografii ..... 41</p> <p>41. O etnometrii ..... 42</p> <p>42. O etnopsychologii ..... 43</p> <p>43. O etnopedagogice ..... 44</p> <p>44. O etnopolityce ..... 45</p> <p>45. O etnoprawnictwie ..... 46</p> <p>46. O etnopedagogice ..... 47</p> <p>47. O etnopsychologii ..... 48</p> <p>48. O etnopedagogice ..... 49</p> <p>49. O etnopolityce ..... 50</p> <p>50. O etnoprawnictwie ..... 51</p> <p>51. O etnopedagogice ..... 52</p> <p>52. O etnopsychologii ..... 53</p> <p>53. O etnopedagogice ..... 54</p> <p>54. O etnopolityce ..... 55</p> <p>55. O etnoprawnictwie ..... 56</p> <p>56. O etnopedagogice ..... 57</p> <p>57. O etnopsychologii ..... 58</p> <p>58. O etnopedagogice ..... 59</p> <p>59. O etnopolityce ..... 60</p> <p>60. O etnoprawnictwie ..... 61</p> <p>61. O etnopedagogice ..... 62</p> <p>62. O etnopsychologii ..... 63</p> <p>63. O etnopedagogice ..... 64</p> <p>64. O etnopolityce ..... 65</p> <p>65. O etnoprawnictwie ..... 66</p> <p>66. O etnopedagogice ..... 67</p> <p>67. O etnopsychologii ..... 68</p> <p>68. O etnopedagogice ..... 69</p> <p>69. O etnopolityce ..... 70</p> <p>70. O etnoprawnictwie ..... 71</p> <p>71. O etnopedagogice ..... 72</p> <p>72. O etnopsychologii ..... 73</p> <p>73. O etnopedagogice ..... 74</p> <p>74. O etnopolityce ..... 75</p> <p>75. O etnoprawnictwie ..... 76</p> <p>76. O etnopedagogice ..... 77</p> <p>77. O etnopsychologii ..... 78</p> <p>78. O etnopedagogice ..... 79</p> <p>79. O etnopolityce ..... 80</p> <p>80. O etnoprawnictwie ..... 81</p> <p>81. O etnopedagogice ..... 82</p> <p>82. O etnopsychologii ..... 83</p> <p>83. O etnopedagogice ..... 84</p> <p>84. O etnopolityce ..... 85</p> <p>85. O etnoprawnictwie ..... 86</p> <p>86. O etnopedagogice ..... 87</p> <p>87. O etnopsychologii ..... 88</p> <p>88. O etnopedagogice ..... 89</p> <p>89. O etnopolityce ..... 90</p> <p>90. O etnoprawnictwie ..... 91</p> <p>91. O etnopedagogice ..... 92</p> <p>92. O etnopsychologii ..... 93</p> <p>93. O etnopedagogice ..... 94</p> <p>94. O etnopolityce ..... 95</p> <p>95. O etnoprawnictwie ..... 96</p> <p>96. O etnopedagogice ..... 97</p> <p>97. O etnopsychologii ..... 98</p> <p>98. O etnopedagogice ..... 99</p> <p>99. O etnopolityce ..... 100</p>	<p>101. O etnoprawnictwie ..... 101</p> <p>102. O etnopedagogice ..... 102</p> <p>103. O etnopsychologii ..... 103</p> <p>104. O etnopedagogice ..... 104</p> <p>105. O etnopolityce ..... 105</p> <p>106. O etnoprawnictwie ..... 106</p> <p>107. O etnopedagogice ..... 107</p> <p>108. O etnopsychologii ..... 108</p> <p>109. O etnopedagogice ..... 109</p> <p>110. O etnopolityce ..... 110</p> <p>111. O etnoprawnictwie ..... 111</p> <p>112. O etnopedagogice ..... 112</p> <p>113. O etnopsychologii ..... 113</p> <p>114. O etnopedagogice ..... 114</p> <p>115. O etnopolityce ..... 115</p> <p>116. O etnoprawnictwie ..... 116</p> <p>117. O etnopedagogice ..... 117</p> <p>118. O etnopsychologii ..... 118</p> <p>119. O etnopedagogice ..... 119</p> <p>120. O etnopolityce ..... 120</p> <p>121. O etnoprawnictwie ..... 121</p> <p>122. O etnopedagogice ..... 122</p> <p>123. O etnopsychologii ..... 123</p> <p>124. O etnopedagogice ..... 124</p> <p>125. O etnopolityce ..... 125</p> <p>126. O etnoprawnictwie ..... 126</p> <p>127. O etnopedagogice ..... 127</p> <p>128. O etnopsychologii ..... 128</p> <p>129. O etnopedagogice ..... 129</p> <p>130. O etnopolityce ..... 130</p> <p>131. O etnoprawnictwie ..... 131</p> <p>132. O etnopedagogice ..... 132</p> <p>133. O etnopsychologii ..... 133</p> <p>134. O etnopedagogice ..... 134</p> <p>135. O etnopolityce ..... 135</p> <p>136. O etnoprawnictwie ..... 136</p> <p>137. O etnopedagogice ..... 137</p> <p>138. O etnopsychologii ..... 138</p> <p>139. O etnopedagogice ..... 139</p> <p>140. O etnopolityce ..... 140</p> <p>141. O etnoprawnictwie ..... 141</p> <p>142. O etnopedagogice ..... 142</p> <p>143. O etnopsychologii ..... 143</p> <p>144. O etnopedagogice ..... 144</p> <p>145. O etnopolityce ..... 145</p> <p>146. O etnoprawnictwie ..... 146</p> <p>147. O etnopedagogice ..... 147</p> <p>148. O etnopsychologii ..... 148</p> <p>149. O etnopedagogice ..... 149</p> <p>150. O etnopolityce ..... 150</p>
--	---